

HERCEG ATTILA*

Hermeneutikai kérdések a zenei interpretációban

Bevezetés

Akár laikusként, akár szakavatottként tekintünk egy kottaképre, biztosan kijelenthetjük, hogy a muzsikálás, mint előadó művészet kvázi kódfejtés. A zenész (legyen szó karmesterről, énekesről, hangszeres előadóról) az általa ismert jelrendszert formálja megszólaló, akusztikai élményt adó hangokká, ily módon közvetítve a hallgatóság felé a zenét. Bátran mondhatjuk tehát, hogy a muzsikus valódi hermeneuta.

Mi is az a hermeneutika?

Maga a kifejezés egyaránt megközelíthető filozófiai és filológiai oldalról is – kezdjük az előbbivel.

Mint filozófiai tudományág, a hermeneutika az értelmezést, a megértést vizsgálja. Etimológiai értelmezésében a hermeneutika szó Hermész nevéből eredeztethető, aki az antik görög mitológiában az istenek hírnökeként jelent meg, tehát az istenektől származó üzeneteket tolmácsolta az emberiség számára. A görög „hermeneuein” szó jelentése kijelent, megvilágít.¹

Filológiai hermeneutika alatt az értelmezés tudományos módszertanát értjük. Az ókori szövegmagyarázatok hagyományaiból ered, majd a kereszténység során az exegézis, vagyis a bibliai szövegek magyarázatának tudományaként jelent meg.

Az Organon címet viselő, Arisztotelész írásait összefogó mű egyik részét képezi az első Hermeneutika – bár a rész címe minden bizonnyal későbbi eredetű, mivel maga Arisztotelész nem használja a kifejezést. A romantika korában, a 19. század végén kialakult filozófiai hermeneutika, mint tudományág módszerében már nem vethető össze az arisztotelészi értelemben vett hermeneutikával.

Miként az exegéta a bibliai szöveg értelmezésében avatott személyt jelöli, úgy hermeneuta alatt azt értjük, aki az értelmezési, magyarázási munkát végrehajtja.

Ahogy a reformációt megelőzően a hétköznapi ember nem volt képes arra, hogy a Szentírást elolvassa és értelmezze, a legtöbb mai ember (amennyiben nem profi muzsikus) képtelen arra, hogy csupán a kottaképet olvasva zenei élményhez jusson. Ehhez szükséges a zenész, aki a notációt befogadható hangzásvilággá formálja át.

Az interpretáció mint hermeneutikai munka

A lejegyzett kottakép interpretálása során a muzsikusnak egyesítenie kell elméleti és gyakorlati tudását, s ezáltal ő maga is megértő viszonyba kerül a zeneművel. Így válik zenei Hermésszé, ám ezzel egy időben arra kell törekednie, hogy a szerző szándékát minél hitelesebben tolmácsolja a hallgatóság felé. Ez több kérdést is felvet.

Már a hermeneutikával foglalkozó filozófusok is felvetették, hogy vajon van-e tiszta megértés? Véleményem szerint a tiszta megértés azt feltételezi, hogy nem csak az előadó, hanem a befogadó is végez hermeneutikai munkát. Az interpretációtól a befogadásig megtett utat nevezem interpretációs hídnak. Kérdés: vajon torzul-e az út során a híd, és ha igen, ez mely pontokon történhet meg?

1 További jelentései: vezetni, értelmezni, magyarázni.

Az értelmezés hermeneutikai szintjei

Az interpretációs híd fázisait megfeleltethetjük a Johann Jacob Rambach² által leírt procedurális szakaszoknak, mint vizsgálat, magyarázat és alkalmazás. Ennek értelmében vizsgálat alatt a kottakép interpretátor általi megismerését értjük, amely megelőzi a tulajdonképpeni notációs kódfejtést. Az magyarázat a kottakép megszólaltatását jelenti, tehát ennek során az előadó már kapcsolatba kerül a befogadóval – szemben az első szakasszal. Alkalmazás alatt a jelentés alkalmazását értjük, amikor is a befogadó és az interpretátor által végzett hermeneutikai munka eléri az utolsó fázist: a zenemű megérkezett a hallgatóhoz, ezáltal az interpretációs híd lezárul.

Órigenész (~184-254), ókeresztény teológiai író, exegéta szerint a jelentés 3 szinttel bír. Az első a jelentésszint, amely történeti és grammatikai értelmezést foglal magában. Ez a szint a *sensus litteralis*, vagyis a szerzői szándékot tükrözi. A második szinten az értelmezés már morális értelemben megy végbe. A harmadik az allegorikus jelentés szintje, amelyet Órigenész a hit céljával azonosított.

Vajon kódolható, megismerhető-e egyértelműen és tisztán a szerzői szándék a jelentés szintjén? Ehhez azt is górcső alá kell vennünk, hogy a notáció, mint egyfajta kódrendszer alkalmazása segíti, vagy akadályozza a *sensus litteralis* kifejeződését. Ha elfogadjuk, hogy a kottairás által csupán a hang fizikai paraméterei (a dinamika, a ritmus, a hangmagasság és a hangszín) jegyezhetőek le, akkor ezzel kijelentjük, hogy a notáció csupán segédeszköze a szerzői szándék kinyilatkoztatásának (mintha a kottairás egyfajta veszteséges tömörítés lenne). Tehát máris az első szinten csorbulhat az interpretációs híd.

A jelentésszinten egyedül az interpretátor képes befolyásolni az interpretációs híd végbemenő deviációt. Morális szinten még mindig az interpretátor dominálhat a hermeneutikai munkában, ám a „számomra mit jelent ez” kérdés megjelenésével már a befogadó is exegéziót végez, ezáltal részt vehet a deviáció létrejöttében. Tulajdonképpen a második szinten a befogadó arról dönt, tetszik-e neki az elhangzó zenemű.

A teljes befogadás minden bizonnyal az allegorikus szinten megy végbe, hiszen a befogadó számára ezen a szinten következhet be a katarzis, amennyiben egyrészt számára tetszőnek értékelte a zeneművet, másrészt ezen a szinten képes a zene mondanivalóját saját lelki tartalmaival összeegyeztetni. A hallgató allegorikus értelmezése azonban akár teljes mértékben eltérhet a szerzői szándéktól.

Az interpretációs híd természetéből fakadó kérdések

Korábban már feltettük a kérdést, létezik-e tiszta befogadás? Véleményem szerint magát a hermeneutikai munkát jelentős mértékben befolyásolja, miként viszonyul az interpretátor, valamint a befogadó az adott zeneműhöz, továbbá az előadó a hallgatóhoz.

Amennyiben az előadó a befogadót zeneileg (netán esztétikailag) képzetlennek véli, úgy az interpretáció során túlzott mértékű exegéziót követhet el, szinte didaktikusan előadva a zeneművet. Az eltúlzott „magyarázás” azonban mind a hallgatót, mind az előadót megfoszthatja a valódi zenei élménytől, a katarzistól. Ennek során azonban nem csupán az élményaktus (tehát a zenei befogadás) torzul, hanem az élmény tárgy, vagyis maga a zenemű is csorbul, ami akár a *sensus litteralis* szintjéig is visszahathat.

A túlzott mértékű exegézió során az interpretátor magára vállalja a befogadó azon szerepét is, hogy

² 1737-1818, német teológus.

hermeneutikai munkát hajtson végre, ezzel szakadékot hozva létre a hallgató és a zenemű között.

Ha azt vizsgáljuk, hogy az előadó megismerheti-e a befogadót annak érdekében, hogy eldöntse, milyen mértékű hermeneutikai munkát kell végrehajtania az interpretáció során, elérkezünk a filozófia egy újabb területére, nevezetesen az interpretatív antropológiához, amely – mint látni fogjuk – szervesen összefügg a filozófiai hermeneutikával.

Az interpretatív antropológia, a filozófiai hermeneutika, valamint az zenei interpretáció összefüggései

Az interpretatív antropológia bölcsőjének tekinthetjük az etnográfát, hiszen „*az etnográfus célja, hogy felderítse a »benszülött nézőpontját«*”³, ám ehhez az szükséges, hogy túlléphessen az európai megközelítést jellemző paradigmán, mely szerint az etnográfus idegenként, „megfejténivalóként” tekint az antropológiai ismerettárgyra – pl. egy eltérő kultúrával rendelkező népcsoportra. Ennek feltétele, hogy az etnográfus/antropológus a megismerni kívánt entitáshalmazra ne barbárként, civilizálatlanként tekintsen – miként az interpretátor se feltételezzen hasonlót a befogadóról.

Az antropológiában bekövetkezett reflexív fordulat során fogalmazódott meg, hogy a személyiség (nem pszichológiai, hanem kulturális értelemben véve) az adott kultúra hordozója is egyben. Ez magától értetődőnek tűnik, ám a probléma akkor bukkan fel, amikor az előadó és a befogadó eltérő kultúrájú személyiségként jelenik meg.

A reflexív fordulat magával vonzotta annak felismerését, hogy a személyiség nem vonható ki az antropológiai megismerés folyamatából. Ahogy Malinowski⁴ megfogalmazta, az antropológiai megismeréshez szükséges az antropológus megértése. Így tehát az idegen kultúra vizsgálata rávezet a saját kultúra vizsgálatára.

Az interpretatív fordulat újabb fontos felismerést hozott, mely szerint nem csak az antropológus, hanem maga a megfigyelt ismerettárgy is aktív megismerő munkát végez saját magán, amit képes megfogalmazni, tehát nem csupán passzív alanya a megfigyelésnek.

Ha ezt a zenei előadóra és befogadóra alkalmazzuk, akkor azt mondhatjuk, hogy az interpretáció azért nem tartalmazhat eltúlzott exegációt, mert a hallgató nem passzív alanya a befogadásnak, hanem mind a zeneműre, mind önmagára nézve hermeneutikai munkát végez, s az ebből fakadó érzéseit, következtetéseit képes megfogalmazni.

Konklúzió

A legfőbb kérdést úgy is megfogalmazhatnánk: milyen a „jó” előadó? Túl azon, hogy megfelelő elméleti és gyakorlati tudással rendelkezik, elfogadja a „jó” befogadót, vagyis a hallgatósághoz nem kívülállóként, „egzotikumként” közeledik. Tisztában van vele, hogy a befogadó nem passzív „elszenvedője”, hanem aktív alakítója az interpretációs hídnak, s bár ennek értelmében az esetleges torzulást is előidézheti, arra csak a megértés második illetve harmadik szintjén van lehetősége. Ha ezt az interpretátor nem ismeri el, s nem fogadja el, akkor az előadás során túlzott exegációt fog végezni, amely már a szerzői szándék szintjén torzítja a zeneművet, továbbá ellehetetleníti a tiszta befogadást, mivel a hallgatót megfosztja a hermeneutikai munkától.

³ George E. Marcus – Michael M. J. Fischer: Az antropológia mint kultúrkritika. Lettre 18. szám, 1995. őszi. <http://epa.oszk.hu/00000/00012/00002/14.htm>

⁴ Bronisław Malinowski (1884-1942) lengyel származású antropológus, a szociális antropológia atyjának is tartják. Az első világháború alatt a Trobriand-szigeteken végzett megfigyelései nem csupán az antropológiai számára szolgáltattak jelentős felfedezéseket.

A jó előadó tehát (tisztelőben tartva saját és a befogadó képességeit) „mindössze” közöl.

*

klarinétművész-tanár, önismereti- és személyiségfejlesztő tréner. A Debreceni Egyetem Humán Tudományok Doktori Iskola pszichológia programjának PhD hallgatója. A Mindennapi Pszichológia Magazin szakírója. A Professzorok az Európai Magyarországiért Egyesület elnökségi tagja, a Pszichológia-Művészetek Szakmapolitikai Műhelyének társelnöke. A Dombóvári Belvárosi Általános és Alapfokú Művészeti Iskola Alapfokú Művészeti Iskolájának tanára.